

bijna alle onbekend. Maar dat deze hoorders ook wel uit de Nederlanden afkomstig waren, op zijn minst sedert 1544, kan uit vele berichten nog blijken ⁵⁶). Met die onbekenden moet dus ook gerekend worden, als we spreken van Nederlanders, op wie door Calvijn zelven een beslissende invloed geoefend is. Zij behooren mede tot die breede schare, waarvan hij de leermeester en de voorganger en de leider bij uitnemendheid is geweest ⁵⁷).

II.

Voor de leering en leiding, die er hier te lande van Calvijn is ontvangen, komt persoonlijke betrekking wel het eerst in aanmerking; maar daarnaast moet toch ook gelet worden op de werking, die er van hem uitging door zijne geschriften; eene werking, die in kracht zeker bij de persoonlijke achterstaat, maar die haar in omvang verre overtreft. Waar het uit de groote menigte slechts een klein getal was, dat hem in persoon kon gaan opzoeken, kwam hij door zijne schriften als het ware zelf tot de Nederlandsche natie in het algemeen.

Intusschen, ook al weten we dat een schrijver als Calvijn overvloedigen voorraad gegeven heeft, hoe die voorraad hier verspreid is, laat zich niet gemakkelijk nagaan; allerm minst met betrekking tot het tijdperk, waar we thans toe bepaald zijn, d. i. vóór het jaar 1564. Wat wel in den hoogsten graad „verboden lectuur” was, werd ook dienovereenkomstig behandeld, d. w. z. zóó, dat het niet veel sporen kon achterlaten; aan den eenen kant om ze zooveel mogelijk te weren, en anderzijds om er niet door in gevaar te komen. Bij dit onderzoek moet dus niet te veel verwacht worden. Maar al zijn de resultaten klein, vergeleken bij hetgeen er werkelijk geschied is, in een ander opzicht is dat weinige weér betrekkelijk veel, en heeft ieder bericht des te meer beteekenis.

In het algemeen kan gezegd worden, dat de boeken, die door Index en plakaten als kettersch veroordeeld waren, en waarvan het bezit reeds levensgevaarlijk was, desniettegenstaande ook hier te lande in grooten getale zijn ingevoerd.